

Predstavi tudi gospodarsko politiko med veliko gospodarsko krizo, o čemer je v knjigi tudi posebno poglavje. V poglavju o gospodarski politiki govori tudi o reševanju kmečkih dolgov, o politiki agrarne reforme, obrtni in trgovinski politiki. Na koncu tega poglavja predstavi še stanje industrije leta 1938 in rezultate gospodarske politike. Predstavljen je tudi značilen slovenski kapitalist - podjetnik in prevladujoči tip podjetja. Značilen je bil podjetnik, ki je svoje podjetje, družbo z omejeno zavezo, v kateri je bilo zaposlenih do 200 delavcev, vodil sam. Takih podjetij je bilo v Sloveniji leta 1938 70%, 20% je bilo manjših in 10% večjih. Delniških družb je bilo malo - le 56, kar kaže na položaj 'kapitala' na Slovenskem. Domačih podjetij je bilo 86%, tuj kapital pa je bil zlasti v večjih podjetjih. Za Slovenijo je bilo značilno tudi to, da je bila polovica tovarniških obratov zgrajenih po 1. svetovni vojni, največ do leta 1925. V to poglavje ali kot nadaljevanje tega bi spadalo poglavje o številu in strukturi delavcev med vojnoma, ki pa je v knjigi postavljeno samostojno med tematikami, kamor organsko ne sodi. Na ta način se malce 'izgubi'.

Kljub nekaterim pripombam, ki so bolj 'lepotnega' značaja in gredo tudi na rovaš 'urednikovalskega' dela (ni namreč jasno kakšno delo sta opravila urednika knjige Lazarevič in Borak), pa je knjiga dr. Franceta Kresala izredno dobrodošlo delo za vse, ki jih socialna politika in njen zgodovinski razvoj zanima. V tej knjigi je namreč mogoče spoznati vse pojme iz socialne politike, o katerih danes toliko slišimo iz usta sindikalistov in politikov in o katerih tudi sami med seboj mnogo govorimo. Mnogokrat bolj na pamet. V Kresalovem delu pa dobi natančen in pazljiv bralec odgovore na vse pojme oziroma pojavne oblike socialne politike od njenih začetkov na naših tleh, pa za nekatere primere (npr. mezde in plače) kar do 'danes'. Še bolj pa bi bilo to enostavno, če bi imela knjiga vsebinsko kazalo, kar bi ji dalo večjo ali vsaj lažjo uporabnost. Knjiga namreč vsebuje toliko podatkov, ki odkrivajo gospodarsko in socialno zgodovino zadnjih sto let na Slovenskem, da bi ji lahko rekli tudi enciklopedija socialne in gospodarske politike v Sloveniji. Vsekakor dobrodošla knjiga, s katero je zapolnjena za širši krog bralcev še ena t.i. siva lisa v naši zgodovini in v zgodovinopisju. S knjigo dr. Franceta Kresala *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Slovenij od liberalizma do druge svetovne vojne* smo dobili v eni knjigi zbrano problematiko, ki s svojo zgodovino, razvojem odgovarja na mnoga vprašanja sedanjosti, ko toliko govorimo o razmerju med kapitalom in delom.

Zdenko Čepič

J u r i j P e r o v š e k : Slovenska osamosvojitve v letu 1918: Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Modrijan, Ljubljana 1998, 191 strani

---

Lastno državnost v pravem pomenu besede smo Slovenci dosegli na začetku zadnjega desetletja, vendar pa je že ob zaključku drugega desetletja tega stoletja obstajala slovenska država, 'rojena' ob velikih spremembah po prvi svetovni vojni. Takrat je bila po mnenju dr. Jurija Perovška, višjega znastvenega sodelavca Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane, dosežena prva slovenska državna osamo-

svojitev. V resnici gre za oblikovanje slovenske države novembra 1918, ki je delovala v okviru celotne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov in je obsegala Slovenijo, Istro, Hrvaško s Slavonijo in Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino, zato je označba "osamosvojitve" nekoliko pretirana, na nek način celo preveč 'moderna', čeprav so ta izraz uporabljali že sodobniki dogajanja leta 1918. V Perovškovem delu pa gre bolj za prikaz oziroma analizo življenja oziroma delovanja slovenske politike, njenih političnih strank v času od pretrganja državnopravnih vezi z avstroogrsko monarhijo in vključitev v novo državo južnoslovanskih narodov. To je časovni okvir Perovškove knjige; 33 dni, ki niso spremenili sveta in za zgodovino človeštva niso pomenili mnogo, za zgodovino Slovencev pa precej, saj so pomenili prvi korak v osamosvojitve.

Avtor v predgovoru opozarja, da je ta etapa zgodovine slovenske državnosti, ki je trajala le dober mesec, bila bolj kot manj v našem zgodovinopisju zanemarjana. Kot lastno državnost so ta november 1918 v slovenski zgodovini čutili že sodobniki, tisti, ki so to državo ustvarjali, kasneje pa zanjo ni bilo pretiranega zanimanja. Po drugi svetovni vojni je bila sicer omenjana, vendar brez problemske obravnave; Državo SHS sta po drugi svetovni vojni najprej obravnavala dva slovenske avtorja, ki sta živela zunaj Slovenije v političnem begunstvu v Argentini (Ludovik Puš, France Dolinar), v Sloveniji pa leta 1969 profesor ljubljanske Pravne fakultete Ivan Tomšič v članku v časopisu Naši razgledi. Tako je mogoče upravičeno reči, da je Jurij Perovšek začel z zgodovinopisnim preučevanjem tega pomembnega pojava v slovenski novejši zgodovini. Na neki način gre pri njegovem delu za organsko nadaljevanje dela Janka Pleterskega o prvi odločitvi Slovencev za Jugoslavijo (Slovenska matica 1971). Avtor pa tudi pojasni namen svojega dela: "Pričujoča študija je posledica odločitve, da se ne le strokovna, ampak tudi širša narodna javnost v monografski obliki seznanijo s slovensko narodnopolitično osamosvojitvijo in državnostjo, doseženo v Državi SHS." (str. 11)

Čas, ki ga študijsko na zgodovinopisni način, a s poudarjenim razreševanjem tudi pravnih vprašanj obstoja in ustroja Države SHS obravnava Perovšek v svoji študiji, zamejmeta dve simbolični dejanji oziroma dogodki. Eden je resničen, zgodovinsko izpričan in pomeni za slovensko osamosvojitve v letu 1918 morda celo enega ključnih dogodkov, drugi pa je sicer plod pisateljske domišljije oziroma čuta za izražanje dramatičnosti na eni strani in moči oceniti zgodovinski dogodek ali kar cel zgodovinski proces na drugi strani. Na eni strani zamejuje slovensko osamosvojitve v letu 1918, izpričano v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov dejanje nadporočnika Mihajla Rostoharja, ko je ta 29. oktobra z "obnaženo" sabljo množici, zbrani na Kongresnem trgu v Ljubljani, v svojem in imenu drugih slovenskih častnikov in vojakov v cesarsko-kraljevih uniformah odrekel vojaško pokorščino habsburškemu cesarju in državi. Pri tem ni niti toliko pomembno, da je bil eden od najvidnejših slovenskih političnih voditeljev, knezoškof Jeglič, v bistvu s tem nezadovoljen in se mu je zdelo, da je bilo to dejanje preveč revolucionarno. Njegov razburjen vzklík Rostoharju "To je pa revolucija" pa kaže na drugi strani simbolno na obnašanje tvorcev slovenske osamosvojitve leta 1918. Ti so namreč želeli miren prehod iz Avstro-Ogrske z možnostjo čim manjšega izkazovanja moči slovenskih ljudskih množic. Odveč jim je bilo celo napovedano zborovanje na Kongresnem trgu 29. oktobra, katerega so se sicer udeležili, a s strahom in nelagodjem, kot je njihovo obnašanje popisal Janko Pleterski. Pri prevzemu oblasti iz

rok predstavnikov cesarsko-kraljevih v roke slovenskih oblasti po pretrganju državnopravnih vezi z avstro-ogrsko monarhijo ne gre prezreti vloge slovenskih častnikov in vojakov. Dejstva, da so slovenski častniki vplivali na Narodni svet, da je ta prevzel oblast iz rok predstavnikov kraljevo-cesarskih oblasti in da so slovenski častniki imeli veliko vlogo pri 'razkroju' zaledja Borojevičeve armade, so morda malce pozabljeni ali premalo poudarjena ob datumsko kasnejši Maistrovi akciji v Mariboru. Vsekakor ne gre pozabiti na vlogo slovenskega vojaštva pri prevzemu oblasti v roke Narodnega sveta in pri imenovanju Narodne vlade, ki je bila imenovana šele, ko so slovenski častniki zagrozili, da bodo sami prevzeli oblast. Rostoharjevo dejanje in njegovo golo sabljo je tako mogoče označiti za prelomni narodnorevolucionarni dogodek pri rojstvu slovenske državnosti leta 1918.

Drugi mejnik Države SHS, namreč njeno združitev s Kraljevino Srbijo v Kraljevstvo Srbov, Hrvatov in Slovencev pa je s prisposodbo, pa zato nič manj zgodovinsko točno orisal Miroslav Krleža, ko je to oziroma "avstroogrsko stvarnost" označil za prazno steklenico piva, ki se je zavalila na smetišče. Zgodovina je njegovemu pisateljskemu delu v mnogočem pritrčila.

Knjige avtor ne začenja z datumom, ko je Narodno vijeće v Zagrebu razglasilo pretrganje državnopravnih vezi in odnosov s habsburško monarhijo in se je skoraj proti volji Narodnega sveta v Ljubljani na Kongresnem trgu zbrala velikanska množica (okoli 30.000), z 29. oktobrom 1918, marveč predstavi v prvem, najobsežnejšem, poglavju pot do Države SHS. Predstavi stopnje v nacionalni emancipaciji od majniške deklaracije leta 1917, prek ustanovitve Narodnega sveta avgusta 1918, ki je bil izraz politične volje za ločitev od habsburške monarhije, ustanovitve Narodnega vijeća v Zagrebu kot vrhovnega političnega predstavniškega telesa, ki je prevzelo vodenje boja jugoslovanskih narodov, živčih v okviru Avstroogrške, in v katerem so bili vsi takratni idejnopolični tabori, do zadnjega dejanja slovenske samoodločbe leta 1918 - imenovanja Narodne vlade 31. oktobra 1918. Šlo je za dvosmerni proces; na eni strani usihanje avstrijske oblasti, na drugi pa rast slovenske suverene oblasti. Oriše rast slovenske suverene oblasti, ki je počasi in zlagoma prevzemala oblast iz rok avstrijskih oblasti. Šlo je za prevzemanje oblasti po ustavni poti in ne za revolucionarni prevzem. Dejansko pa so bile državnopravne vezi z Avstroogrsko pretrgane že dan prej kot je v Zagrebu Narodno vijeće to razglasilo, namreč s sprejetjem mirovnih pogojev, ki jih je postavil ameriški predsednik Wilson Avstro-Ogrski s strani njene vlade.

V tem poglavju oriše Perovšek tudi vprašanje notranje ureditve države in polemike, ki so se ob tem zbudile. Razlike med sicer složnimi politiki različnih političnih in idejnih usmeritev so se pokazale, ko je šlo za vprašanje oblike državne oblasti in za ureditev države. Katoliški tabor je bil za republiko in za avtonomistično ureditev države, liberalci pa za centralizem in unitarizem.

Ker je pogoj državnosti poleg ozemlja, prebivalstva in seveda učinkovite oblasti, ta se je kot taka v svojem enomesečnem mandatu pokazala, še zlasti glede učinkovite uprave, tudi mednarodno priznanje države oziroma njene oblasti, je v drugem poglavju analiziral posamezne elemente državnosti. Veliko pozornost namenja mednarodnopravnemu položaju Države SHS po osamosvojitvi in ugotavlja, da so bila uresničena vsa temeljna načela, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj države. Država SHS mednarodnega priznanja sicer ni dosegla, zlasti ne 'de iure', pa Perovšek vseeno navaja vrsto primerov, ko je

doživljala Država SHS mednarodno priznanje 'de facto'. Da ni dosegla pravega mednarodnega priznanja, zlasti ne od vodilnih antantnih držav je bržkone vzrok v Italiji in njeni nameri ozemeljsko uresničiti določila Londonskega pakta iz leta 1915. Italija je nasprotovala priznanju Države SHS, kajti za uresničitev Londonskega pakta je potrebovala formalni obstoj Avstro-Ogrske, da je lahko zasedla 'njeno' ozemlje kot poražene države. Nasploh je bila Italija in njeno vojaško seganje po slovenskem ozemlju pomemben činitelj združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo.

V tretjem poglavju Perovšek analizira državnopravno ureditev Države SHS in v njenem okviru samostojnost Slovenije. Prva slovenska državnost dosežena leta 1918 je namreč temeljila na notranji ureditvi Države SHS. Pri tem ugotavlja, da je bila to sestavljena država, s prviniami federalizma, pa tudi konfederalizma, meščanska republika in realna unija. Skupnega vladarja kot značilnost realne unije je predstavljalo Narodno vijeće oziroma njegovo predsedstvo. Velik poudarek daje Perovšek analizi Naredbe o prehodni upravi - nekakšni ustavi slovenskega dela Države SHS, kateri daje značaj mednarodne pogodbe med Narodno vlado in Narodnim vijećem, kar naj bi dajalo v resnici Sloveniji v Državi SHS konfederativni značaj. Slovenska Narodna vlada je namreč samostojno odločala o mednarodnih odnosih, samostojno je vodila vojaške zadeve, brez posebnega sporazuma z Narodnim vijećem je razveljavila pomembne avstrijske zakone, ki so posegali oziroma opredeljevali politične svoboščine kot so bile pravice o političnih shodih, o tisku itd. Pri tem je bistveno vprašanje ustanovitve predstavniškega, zakonodajnega telesa - parlamenta, o katerem piše Perovšek v petem poglavju, ko predstavlja družbena, kulturna in državnopravna vprašanja Države SHS. V tem poglavju obdela tudi vprašanje odnosa do zedinjenja in kaj je vplivalo na odločitev za ta korak. Slovenske politične stranke so se morale za zedinjenje v veliko jugoslovansko državo odločiti na pritisk 'od zunaj', od strani Narodnega vijeća oziroma Pokrajinske vlade Dalmacije, pri čemer se je takoj pojavilo različno pojmovanje slovenskih strank glede načina zedinjenja in samobitnosti slovenskega naroda. Če ne bi bilo pritiska iz Dalmacije in Hrvaške, kjer so veliko vlogo igrali srbski politiki, ki so želeli čim hitrejšo in domala brezpogojno 'zlitje' s Kraljevino Srbijo, bi bilo morda življenje Države SHS nekoliko daljše. Za slovenski del je mogoče reči, da je zlasti na upravnem področju pokazala slovenska politika takrat izredno aktivnost in tudi učinkovitost. Vendar pa je bila Slovenija le del Države SHS.

Narodna vlada je posegla tudi v gospodarstvo in na socialno področje. Prav na teh dveh področjih se je tudi pokazala največja aktivnost in učinkovitost slovenskih oblasti, Narodne vlade in njenih upravnih oddelkov - poverjeništev. To je vsebina četrtega poglavja. Vlada je namreč neposredno po osamosvojitvi začela ustvarjati ustrezne razmere za nov, samostojen slovenski gospodarski razvoj. Kot prvi ukrep je odpravila militarizacijo obratov, nacionalizirala avstrijski državni kapital in začela ustvarjati slovensko državno imetje. Ustvarila je finančno osnovo za svoje delovanje. Razpravljali so tudi o valutarni reformi, pri čemer je avtor slovenskega narodnogospodarskega programa Milko Brezigar zastopal mnenje uvedbe lastnega denarja, medtem, ko so bili drugi za kontinuiteto krone, kar je bila volja tudi v Narodnem vijeću. Velik problem je bila preskrba prebivalstva, kar je Narodna vlada uspešno reševala, prav tako tudi izplačevanje plač, plačevanje

vojaštva, podpor itd. S tem je nedvomno imela pred očmi skrb, da ni prihajalo do morebitnih socialnih nemirov.

V poglavju o družbenih, narodnokulturnih in državnopravnih vprašanjih je predstavil stališča do "zedinjenja". Pri tem je bilo eno izmed bistvenih vprašanj iz kulturnega življenja, namreč vprašanje asimilacije in samobitnosti slovenskega naroda. Prav pri tem za narod bistvenem vprašanju pa so se kazale razlike med vodilnima političnima taboroma - katoliškim in liberalnim. Ugotavlja, da je slovenska Narodna vlada ves čas delovala tako, kot da zedinjenja še ne bo, medtem ko so se strankarski krogi v drugi polovici novembra 1918 odločali glede načina združitve oziroma pogojev zanjo. Bila pa so tudi povsem odkrita stališča proti "zedinjenju"; socialdemokrat Anton Štebi je opozarjal, da bo prišlo med Srbi, Hrvati in Slovenci do še srditejših narodnostnih bojev, kot so bili med Slovenci in Nemci.

Na koncu, v šestem poglavju pa predstavi Perovšek še vse druge izraze slovenskega osamosvajanja leta 1918. To so pravzaprav med najvidnejšimi izrazi slovenske narodnostne emancipacije in državne osamosvojitve, saj je šlo za začetke slovenizacije šolstva, uvajanje slovenščine v javno življenje, za novo upravo, za nov pravosodni sistem in imenovanje slovenskih sodnikov. To so bili pravi izrazi narodne emancipacije, izrazi 'osamosvojitve'.

Vsekakor je v mesecu dni delovanja Narodne vlade, ko je bila ta resnično dejavna na vseh področjih družbenega življenja z množico izdanih uredb in drugih zakonskih aktov pokazala, da je šlo za jasno zasnovano in izraženo politično voljo po osamosvojitvi. Perovšek iz vsega tega upravičeno sklepa in tudi dokaže, da slovenska državnost v letu 1918, pa čeprav le enomesečna in v okviru skupne države avstroogrskih Jugoslovanov, ni bila naključna, marveč je bila plod zavestne volje "da Slovenci postanejo in ostanejo svoboden, sodoben in drugim enakopraven narod". (str. 173)

Perovškova knjiga nam tako odslika prevratno dobo po prvi svetovni vojni na vseh področjih življenja in pomeni kamenček v mozaiku poznavanja slovenske novejšje zgodovine in državnosti slovenskega naroda. Je prva monografska študija o fenomenu slovenske državnosti, o njeni prvi etapi. Načeloma, čeprav vemo, da ni za zgodovinarje nikoli končne sodbe o nekem dogodku, dogajanju, zgodovinskem procesu, je s to Perovškovo knjigo v slovenskem zgodovinskem problematiku slovenske osamosvojitve in izraza državnosti obdelana.

Iz zbranega popisa virov literature pa je mogoče spoznati dejansko vse, kar je bilo o Državi SHS do sedaj napisanega in kar je Perovšek študioso natančno 'zedinil' v svoji študiji. Iz knjige o prvi slovenski državnopravni osamosvojitvi dr. Jurija Perovška pa lahko spoznamo enega ključnih zgodovinskih fenomenov za slovenski narod v tem stoletju.

Zdenko Čepič